

УДК 025.4

Олег Сербін,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач відділу НБУВ

Ігор Перенесіюк,
молодший науковий співробітник
НБУВ, аспірант

Класифікація двокрапкою та її автор — взаємозв'язок в еволюційності епохи

У публікації представлено історію розвитку та аналітичний огляд Класифікації двокрапкою крізь призму дослідження постаті її автора — Шіалі Ранганатана. Встановлено основні структурні властивості класифікації в контексті практичного використання її концептуальних можливостей. Зроблено висновок щодо сучасного стану та перспектив фасетної класифікації в професійній систематизаційній практиці.

Ключові слова: Класифікація двокрапкою, Ранганатан, фасет.

В одній зі статей видання "Current Comments" у 1984 р. Шіалі Рамапріта Ранганатана названо батьком індійської бібліотечної науки. Символічно, що таке визнання світової наукової спільноти було висловлено через кілька місяців після трагічної загибелі Індіри Ганді. Саме тоді світ звернув увагу на Індію, намагаючись зрозуміти феномен цієї держави, спробувати спрогнозувати її подальше майбутнє. Тому в непростий для країни час висока оцінка заслуг науковця Шіалі Рамапріти Ранганатана є надважливою — своєрідним включенням бібліотекознавця до пантеону великих індусів. Цим і продиктована *актуальність* дослідження, *об'єктом* якого є фасетна класифікація як свідчення унікальності постаті Ранганатана, а *предметом* — історія розвитку принципів та структури класифікаційної системи в контексті еволюції професійно-наукового рівня визначного бібліотекаря. *Мета* — окреслити історичні віхи розвитку та здійснити аналітичний огляд Класифікації двокрапкою крізь призму дослідження постаті її автора — Шіалі Ранганатана.

Шіалі Рамапріта Ранганатан народився 9 серпня 1892 р. у містечку Шіалі (Shiyali, сучасна назва міста Sirkazhi) округу Мадрас (нині — територія штату Таміл-Над) [12]. Забігаючи наперед, відзначимо — заслуги науковця у справі бібліотекознавства сучасники оцінили настільки високо, що цей день проголосили державним святом — Національним днем бібліотек Індії.

Родина Ранганатана не мала великих статків, проте батьки спромоглися навчати сина. В Християнському коледжі Мадрасу Шіалі Ранганатан здобув вищу математичну освіту, потім закінчив педагогічний коледж у Сайдапеті [2, с. 4]. Протягом п'яти років він викладав математику в університетах країни, а також опублікував кілька статей з історії цієї науки та вищої алгебри (топології) [6, с. 1].

У 1924 р. у Мадраському університеті створено посаду голови університетської бібліотеки. Новий очільник мав розвинути та впорядкувати книжкову колекцію закладу [9]. Обов'язковою умовою призначення була бібліотечна освіта та знання сучасних методик бібліотечної справи. Вибір було зупинено саме на Шіалі Ранганатані з огляду на його ґрунтовні теоретичні наукові дослідження, котрі де-

монстрували здібності та вміння, а також професійний підхід до вирішення наукових питань. Та знання з теорії бібліотекознавства Шіалі Ранганатан отримав лише зі статей Британської Енциклопедії (Encyclopædia Britannica) [12]. Тож мав рік навчатися в Університетському коледжі Лондона (англ. University College London, UCL). На веб-сторінці DIS (Department for Information Studies — Відділення інформаційних досліджень) зазначено: "Організація знань є однією з основних складових навчання і досліджень у DIS з моменту створення цієї школи. Вона має довгу історію лідерства у розвитку англо-американської традиції і містить здобутки деяких надзвичайно видатних імен в каталогізації та класифікації, а також у галузі науки і пошуку інформації, не останнім з яких є "SR Ranganathan", який був студентом школи в 1920-х роках" [10].

Під час навчання в Англії Ранганатан зустрів Бєрвіка Сайєрса (W. C. Bervick Sayers, 1881—1960), видатного британського бібліотекаря Кройдєнської бібліотеки, який тоді викладав в Університетському коледжі Лондона теорію бібліотечної класифікації. Спілкування з ним та фахова підтримка наукових пошуків бібліотекознавця-початківця вплинули на професійне становлення Шіалі Рамапріти Ранганатана [9].

Повернувшись на Батьківщину, до Мадраса, науковець отримав посаду керівника університетської бібліотеки, яку в подальшому очолював майже двадцять років (1925—1944). За словами дослідника-бібліотекознавця Майка Стекєла (Mike Steckel), "...з Англії в 1925 р. повернулася інша людина. Прагнення до створення бібліотеки та поліпшення бібліотечної справи стали його пристрастями" [15].

Протягом подальших років Шіалі Рамапріта Ранганатан демонстрував послідовну фанатичну відданість бібліотечній справі і на думку багатьох сучасників, був справжнім трудоголіком: два десятиліття у бібліотеці університету Мадрасу він працював 13 годин на добу, 7 днів на тиждень, не враховуючи час відпусток [12].

Основними бібліотекознавчими роботами Шіалі Ранганатана були "Пролегомени бібліотечної класифікації", "П'ять законів бібліотечної науки", "Бібліотечна класифікація", "Теорія каталогізації". Вони відзначаються

оригінальністю викладення матеріалу, професійним висвітленням і вирішенням розглянутих у них проблем [11].

"П'ять законів бібліотечної науки" (1931) є класикою літератури з бібліотекознавства, залишаючись актуальними й нині. Ці положення коротко формулюють принципи ідеального обслуговування та філософію організації роботи більшості бібліотек [14].

У контексті "П'яти законів бібліотечної науки" Шіалі Ранганатан розглядав організацію діяльності бібліотеки, зокрема:

1. Книги — для користувача.
2. Кожному читачеві — його книгу.
3. Кожній книзі — читача.
4. Бережи час Читача.
5. Бібліотека — організм, що зростає [5, с. 37].

Інтерпретація п'ятого закону, вірогідно, сформульована в українському та російському перекладах не зовсім точно, що може викликати розбіжності у трактуваннях і творених на їх основі висновках. Наприклад, дослідниця В. Копанева у статті "Закони Ранганатана та Інтернет" констатує: "...п'ятий закон визнає — зростання неминуче відбуватиметься і повинно систематично плануватися" [1].

Проте Е. Сукіасян висловлює сумніви з приводу такого варіанта перекладу. Науковець стверджує, що кількісно фонди бібліотек Заходу (напевно, маються на увазі насамперед бібліотеки англосовієтського світу, оскільки вони використовують закони Ранганатана в оригіналі, уникаючи ризиків виникнення хиб трактування при перекладі) не ростуть: "...директора библиотек в США практически всегда знают количественные параметры своих фондов — они с годами мало изменяются. Новая литература поступает, но в таком же количестве из фондов удаляется та часть, которая, подчеркну, в связи с поступлением новой оказывается излишней" [6, с. 2].

Отже, логіка п'ятого закону Шіалі Ранганатана, дослідливо сформульованого науковцем як "The Library is a growing organism", піддається сумніву: "Разобравшись в повседневной тактике и перспективной стратегии, я прямо задал вопрос: "Значит ли это, что пятый закон Ранганатана не действует?". И получил ответ, который меня поразил. Мне объяснили: глагол to grow в его втором словарном значении означает усиливать, иначе говоря — улучшаться качественно, развиваться" [6, с. 2].

Значний вплив на теорію і практику бібліотечно-бібліографічної класифікації справила також Класифікація двокрапкою (Colon classification system) Шіалі Ранганатана. Перше видання класифікації вийшло в 1933 р., потім її неодноразово перевидавали, постійно вдосконалюючи. Суть праці термінологічно формулюється так: фасетна класифікація (класифікація двокрапкою, аналітико-синтетична класифікація, класифікація Ранганатана) — це сукупність кількох незалежних класифікацій, що здійснюються одночасно за різними ознаками, де поняття, представлені у вигляді перехрещення ряду ознак, як фасетна структура (фасет — одна зі сторін об'єкта що розглядається, обмежена сукупність однорідних значень відповідно до визначеної класифікаційної ознаки), та класифікаційні індекси синтезуються шляхом комбінування фасетних ознак згідно з фасетною формулою [8]. Класифікація складається з ряду стандартних, не пов'язаних між собою переліків, таблиць [5, с. 38—39]. На відміну від лінійних схем з єдиною таблицею рубрик і характерною твердістю, у яких для більшості зрозумілих даних готові індекси, Шіалі Ранганатан створив кілька самостійних таблиць, що мають велику гнучкість.

Таким чином, фасетний метод класифікації компенсує недоліки ієрархічного. При цьому методі класифікації

початкова множина об'єктів може незалежно поділятися на класифікаційні угруповання з використанням однієї з образних ознак. Кожна ознака фасетної класифікації відповідає фасеті, яка є списком значень цієї класифікації (колір: червоний, зелений; професія: інженер, бухгалтер). Фасет — набір значень однієї ознаки класифікації [7]. Фасети взаємозалежні, а кожний об'єкт може одночасно входити до різних класифікаційних угруповань.

Фасетна класифікація — неієрархічна система організації інформації, в якій прості поняття розподілені у фасетах — групах однорідних термінів [7, с. 198], що пов'язані узагальненням однієї певної ознаки. Її структура — пряме відображення системної властивості класифікації, є, по суті, фасетною, тобто основана на поділі класифікаційного об'єкта за кількома класифікаційними ознаками одночасно. Йдеться про фасетну ознаку — будь-яку класифікаційну ознаку, що використовується для групування понять у фасетні ряди. Системність структури підтверджується й тим, що клас поділяється відповідно до класифікаційної (фасетної) ознаки, внаслідок чого утворюються підкласи, які, в свою чергу, формують фасетний ряд. Представлення класів (підкласів) класифікаційної системи у формі певного рядку вказує на лінійність такої класифікації — системи, яка перелічує всі предмети, що підлягають класифікації [8, с. 32]. Таким чином, як зазначалося вище, ми маємо систему, яка виражає процес систематичного повторення елементів, що властиво для систем систематичної організації.

Так, розглядаючи один з основних класів "2 Бібліотекознавство" фасетної Класифікації двокрапкою Шіалі Ранганатана [16], можна пересвідчитись у *фасетизованій лінійності* організації інформації. В основному класі інформація поділена за трьома напрямками: "Бібліотеки", "Матеріали", "Проблеми". Більше того, спосіб утворення ізолатів¹ тут передбачено шляхом перерахування, що наочно видно в розшифровці самих фасетів (табл. 1):

Таблиця 1

Фасети класу "2 Бібліотекознавство" Класифікації двокрапкою

Фасети	Зміст	Спосіб утворення ізолату
[P]	Бібліотеки	Перерахування
[M]	Матеріали	—"—
[E] [2P]	Проблеми	—"—

Принагідно зауважимо, що зазначені напрямки ("Бібліотеки", "Матеріали", "Проблеми") є, по суті, змістом відповідних фасетів: [P], [M], [E] [2P]. Таким чином, фасетна формула класу "2 Бібліотекознавство" Класифікації двокрапкою буде такою: 2[P], [M], [E] [2P]. Словесне вираження формули матиме такий вигляд: 2[Бібліотеки][Матеріали][Проблеми]. Отже, ми спостерігаємо представлення груп-характеристик (фасетів) у послідовному порядку, коли поняття "бібліотекознавство" по черзі розкривають три окремі поняття: "бібліотеки", "матеріали", "проблеми", які формують інформативність цього терміна змістовністю в порядку черги — від першого до останнього.

Очевидним є той факт, що фасетна формула класу "2 Бібліотекознавство" може видозмінюватись і мати різний вигляд принаймні в шести різних випадках:

- 1) 2[P], [M], [E] [2P];
- 2) 2[P], [E] [2P], [M];
- 3) 2[E] [2P], [M], [P];
- 4) 2[E] [2P], [P], [M];

¹ Кожне ділення фасета називається "фокусом ізолату" або просто "ізолатом" [16, с. 44].

5) 2[M], [E] [2P], [P];

6) 2[M], [P], [E] [2P].

У словесній формі це виглядатиме так:

1) 2[Бібліотеки][Матеріали][Проблеми];

2) 2[Бібліотеки][Проблеми][Матеріали];

3) 2[Проблеми][Матеріали][Бібліотеки];

4) 2[Проблеми][Бібліотеки][Матеріали];

5) 2[Матеріали][Проблеми][Бібліотеки];

6) 2[Матеріали][Бібліотеки][Проблеми].

З іншого боку, в тому й особливість представлення фасетів шляхом їх послідовного перерахування, що від черги певного фасету на першому, другому чи третьому місці залежить правильність і відповідність розкриття поняття у вигляді індексу.

Більше того, послідовність у цій класифікації і визначає остаточний зміст поняття — відповідно до того, який фасет і на якому місці він стоятиме у фасетній формулі, залежить зміст та змістовність індексу. Так, наприклад, поняття "Комплектування національних бібліотек періодикою" буде виражено індексом 213:46:81, де "2" — індекс класу "Бібліотекознавство", "13" — "Національні бібліотеки" у фасеті [P], "46" — "Періодика" у фасеті [M], "81" — "Комплектування" у фасеті [E] [2P]. Враховуючи логічність викладення матеріалу, доцільнішим було б представлення зазначеного поняття індексом 281:13:46, що в словесній формі має таке вираження: Бібліотекознавство:Комплектування:Національні бібліотеки:Періодика. Але в аспекті пріоритету актуальності розкриття суті індексу важливо саме змістове навантаження кожного з фасетів, що є групами-характеристиками класу "2 Бібліотекознавство". З цього випливає, що саме послідовність, виражена фасетною формулою відповідно до змістовної важливості фасетів, визначає характер індексу певного поняття, а отже, у процесі індексування інформації здійснюється систематика останньої і, таким чином, Класифікація двокрапкою характеризується *систематичністю* структури.

Фасетна класифікація проста, гнучка у використанні, на відміну від ієрархічної, краще пристосована для машинної обробки, спрощує виділення певних ознак і дозволяє групувати будь-які елементи, що класифікуються, в будь-якому поєднанні ознак [7]. Основною перевагою фасетної класифікації є гнучкість, яка дає змогу систематизувати об'єкти за необхідним набором ознак і здійснювати інформаційний пошук при поєднанні фасетів. Вона добре пристосована для комп'ютерного формування підмножин на основі заданого переліку ознак, але менше придатна для ручного опрацювання інформації [8].

Деякі бібліотекарі вважають, що ограновування інформації фасетом є не тільки зручною моделлю для надання метаданих, а й реальним інструментом впорядкування знань у мережі Інтернет [13]. Так, наприклад, каталог пошукової системи Яндекс побудований з використанням фасетної класифікації. Основними фасетами для специфікації пошукового образу в ньому є: тема, регіон, жанр, джерело інформації, адресат інформації, що перегується з концепцією, розробленою Шіалі Ранганатаном.

З іншого боку, ще в 2004 р. інформаціолог, бібліотекар зі світовим ім'ям Алірез Норузі екстраполював згадані закони Ранганатана у веб-площину реалій сьогодення і, як результат, ним було сформульовано такі закони: 1. Веб-ресурси для користувача. 2. Кожному користувачеві — ресурс. 3. Кожному ресурсіві — користувача. 4. Бережи час користувача. 5. Веб-організм, що зростає. Таким чином, ми бачимо, наскільки органічно застосовуються сьогодні сентенції видатного Ранганатана та якою мірою основні поділи Класифікації двокрапкою актуальні й нині.

Хоча основні здобутки бібліотекознавця пов'язані з часом роботи в Мадраському університеті, Шіалі Ранганатан

також обіймав посади директора університетських бібліотек у Бенаресі (Benares), Делі (Delhi), Бангалорі (Bangalore). Одночасно керував створеними за його ініціативою бібліотечним журналом, вищою бібліотечною школою та бібліотечною асоціацією [9].

У 1930 р. науковець запропонував проєкт закону про публічні бібліотеки, який у 1948 р. було ухвалено спочатку у штаті Мадрас, а потім в інших штатах країни. Ранганатан був президентом Індійської бібліотечної асоціації з 1944 по 1953 рр., проте не зловживав службовим становищем. Так, у суперечці в середовищі бібліотеки Делі навколо обрання системи систематизації літератури — Д'ю чи Класифікації двокрапкою — було обрано першу, а не створену президентом бібліотечної асоціації країни [12], хоча Шіалі Ранганатан мав почесне звання професора університету в Делі, допоміг створити наукові програми бібліотеки вишу. Загалом, мав кілька докторських ступенів [6, с. 2].

Шіалі Ранганатан відвідав США і Канаду, багато країн Західної Європи і Скандинавії, Югославію, Польщу і СРСР, Японію. Йому було запропоновано вибрати для роботи університет в Європі. Учений обрав північну Швейцарію, де і працював з 1955 по 1957 рр. [6, с. 2].

Він був організатором кількох міжнародних шкіл, його навчальні курси проходили в бібліотечних закладах Великобританії, Данії, Канади, Норвегії, Польщі, США, Німеччини, Японії [4].

Міжнародне визнання здобутків Шіалі Ранганатана відбулося ще за життя бібліотекознавця. У 1957 р. його обрано почесним членом Міжнародної федерації документалістів (FID) і віце-президентом Бібліотечної асоціації Великобританії [12].

За значний внесок у розвиток бібліотекознавства доктор математики, професор Шіалі Рамамріта Ранганатан був нагороджений державною нагородою країни — Падма Шрі. Це четверта з вищих громадянських нагород Індії, що вручається урядом країни за видатний внесок у певній царині — освіті, мистецтві, літературі, спорті тощо [3].

Великим досягненням вченого було створення науково-дослідного центру в Індійському інституті в Бангалорі у 1962 р. [13].

Отже, внесок Шіалі Рамамріти Ранганатана у розвиток справи класифікації складно переоцінити. Математик за освітою, він зумів ефективно використати методологічний інструментарій точних наук для потреб гуманітарної науки — бібліотечної систематизації інформації. Він чи не вперше почав розглядати роботу бібліотек та збільшення обсягів інформації і становлення інформаційного суспільства в одній площині, як взаємопов'язані процеси з неодмінними обопільними впливами.

Поглянувши на процеси класифікації не як на рутинну фіксацію вихідних даних одиниць зберігання в бібліотечних установах, а як на динамічний процес наукового упорядкування знань з творенням уже наявних міжгалузевих зв'язків і, з огляду на невпинний розвиток здобутків людства, потенційну можливість виникнення нових зв'язків в майбутньому, Шіалі Ранганатану вдалося створити оригінальний механізм систематизації інформації — Класифікацію двокрапкою, який і до сьогодні є не просто актуальним, а й знаходить нові форми реалізації у веб-орієнтованому просторі.

Список використаної літератури

1. *Копанева В. О.* Закони Ранганатана та Інтернет / Копанева Вікторія Олександрівна. — Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/articles/2009/09kvozri.html>. — Назва з екрана. — Дата перегляду: 25 січ. 2014 р.
2. *Личность в истории // Библиогазета.* — Вып. 8. — 2009. — С. 4—5.
3. *Падма Шри.* — Режим доступа: http://ru.wikipedia.org/wiki/Падма_Шри. — Загл. с экрана. — Дата просмотра: 29 янв. 2014 г.

4. *Ранганатан Шіалі Рамамріта*. — Режим доступу: http://mapourinfo.com/wiki/uk.wikipedia.org/Шіалі_Ранганатан_Ріма_мріта/. — Назва з екрана. — Дата перегляду: 27 січ. 2014 р.
5. *Сербін О.* Бібліотечно-бібліографічні класифікації: історична еволюція та сучасні тенденції розвитку / Олег Сербін ; НАН України. Нац. Б-ка України ім. В. І. Вернадського. — Київ : НБУ ім. В. І. Вернадського, 2009. — 139 с.
6. *Сукиасян Э. П.* Пять законов библиотечной науки Ш. Р. Ранганатана. Современное прочтение / Э. П. Сукиасян. — Режим доступа: <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2012/disk/002.pdf>. — Загл. с экрана. — Дата просмотра: 29 янв. 2014 г.
7. *Фасетна класифікація*. — Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Фасетна_класифікація. — Назва з екрана. — Дата перегляду: 30 січ. 2014 р.
8. *Фасетная классификация*. — Режим доступа: http://ru.wikipedia.org/wiki/Фасетная_классификация. — Загл. с экрана. — Дата просмотра: 30 янв. 2014 г.
9. *Current comments*. — Access mode: URL: <http://www.garfield.library.upenn.edu/essays/v7p045y1984.pdf>. — Title from screen. — Date of access: 27 Jan. 2014.
10. *Knowledge organization at DIS*. — Access mode: URL: <http://www.ucl.ac.uk/infostudies/research/knowledgeorganization/>. — Title from screen. — Date of access: 30 Jan. 2014.
11. *Ranganathan S. R. (Shiyali Ramamrita), 1892—1972*. — Access mode: URL: <http://worldcat.org/identities/lccn-n50-53919>. — Title from screen. — Date of access: 25 Jan. 2014.
12. *Shiyali Ramamrita Ranganathan*. — Access mode: URL: http://en.wikipedia.org/wiki/S._R._Ranganathan. — Title from screen. — Date of access: 25 Jan. 2014.
13. *Shiyali Ramamrita Ranganathan*. — Access mode: URL: http://hlwiki.slais.ubc.ca/index.php/Shiyali_Ramamrita_Ranganathan. — Title from screen. — Date of access: 27 Jan. 2014.
14. *Shiyali Ramamrita Ranganathan*. — Access mode: URL: <http://w3.uniroma1.it/vrd/mathematics/I-Ranganathan.html>. — Title from screen. — Date of access: 27 Jan. 2014.
15. *Steckel M. Ranganathan for IAs / Mike Steckel*. — Access mode: URL: http://www.boxesandarrows.com/view/ranganathan_for_ias. — Title from screen. — Date of access: 30 Jan. 2014.
16. *Ranganathan S. R. Colon classification. Basic classification / S. R. Ranganathan*. — 6th ed. — New Delhi : Ess Ess publications. — 2006. — 422 p.
17. *Ranganathan S. R. The five laws of library science/ S. R. Ranganathan*. — New Delhi : Ess Ess publications. — 2006. — 482 p.
18. *Ranganathan S. R. Philosophy of library classification / S. R. Ranganathan*. — New Delhi : Ess Ess publications. — 2006. — 134 p.
19. *Ranganathan S. R. Classified catalogue code / S. R. Ranganathan*. — New Delhi : Ess Ess publications. — 2006. — 644 p.
20. *Ranganathan S. R. Library book selection / S. R. Ranganathan*. — New Delhi : Ess Ess publications. — 2006. — 436 p.

В публікації представлена історія розвитку і аналітичний огляд Класифікації двоеточием сквозь призму дослідження личности її автора — Шіалі Ранганатана. Определены основные структурные свойства данной классификации в контексте практического использования ее концептуальных возможностей. Сделан вывод о современном состоянии и перспективах фасетной классификации в профессиональной систематизационной практике.

The publication presents the history of analytical review and Colon classification through the prism of the research of author's personality — Shiyali Ranganathan. It is determined the main structural features of this classification in the context of the practical use of its conceptual possibilities. It is concluded that the current state and prospects of faceted classification in professional systematic practice.

Надійшла до редакції 20 травня 2014 року